

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ВОЛОШЕНКО Інна Олександрівна

УДК 327+351.824.11(574)

**БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА
ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ**

23.00.04 – політичні проблеми міжнародних
систем та глобального розвитку

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
політичних наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор історичних наук, професор
ДОРОШКО Микола Савович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Інститут міжнародних відносин
завідувач кафедри країнознавства

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
ПАРАХОНСЬКИЙ Борис Олександрович,
Національний інститут стратегічних досліджень,
головний науковий співробітник

кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник
ФЕСЕНКО Микола Васильович,
Державна установа «Інститут всесвітньої історії»
НАН України, старший науковий співробітник

Захист відбудеться «26» квітня 2017 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.29 в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 04119, м. Київ, вул. Мельникова, 36/1.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці імені М.О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, кім. 12.

Автореферат розісланий «25» березня 2017 року.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради

Н.Б. Бєлоусова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Розпад СРСР й утвердження в Центральній Азії п'яти нових незалежних держав – Казахстану, Киргизії, Таджикистану, Туркменістану і Узбекистану поставили на порядок денний питання геополітичного вибору країн регіону та забезпечення їх національної безпеки. Якщо в питанні геополітичної орієнтації влада новопосталих держав отримала певний часовий проміжок для прийняття рішень, то вибір моделі національної безпеки ускладнюється низкою проблем, що дісталися у спадок від СРСР, і новими викликами, що постали перед новими незалежними державами Центральної Азії на початку 1990-х років. Йдеться передусім про врегулювання проблеми кордонів, водо- і енергопостачання в регіоні, боротьбу з проявами міжетнічної ворожнечі та релігійним екстремізмом, вирішення проблеми нелегальної міграції, транскордонної злочинності та наркаторгівлі, боротьбу з міжнародним тероризмом тощо.

Названі проблеми є спільними для пострадянських країн Центральної Азії – регіону, що обіймає величезний географічний простір, утворений внутрішніми областями азіатського континенту і є своєрідними «воротами» до низки стратегічно важливих регіонів Євразії. Адже на сході пострадянської Центральної Азії розташовані Китай і країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону; на півдні – Афганістан, країни Близького Сходу й ряд інших ісламських держав; на заході й на півночі – Кавказ, Туреччина, Європа, Росія. Від того, у якому напрямку буде розвиватися ситуація в пострадянських державах Центральної Азії багато в чому залежатиме баланс сил на великому просторі планети.

25-річний досвід функціонування пострадянських центральноазіатських держав показав, що реальний поступ у формуванні системи регіональної безпеки можливий лише за умови міжрегіональної та міжнародної взаємодії. У зв'язку з чим аналіз політики пострадянських країн Центральної Азії щодо вирішення актуальних проблем безпеки в регіоні постає нагальною науковою проблемою. Оскільки в більшості досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених аналізується переважно вплив зовнішніх чинників на формування зовнішньої і безпекової політики пострадянських країн Центральної Азії, дослідження політики держав регіону щодо вирішення проблем регіональної безпеки видається актуальним і своєчасним.

Дослідження проблем безпеки в центральноазіатському регіоні актуалізується і у зв'язку з гібридною війною Російської Федерації проти України. Агресивна зовнішня політика РФ, завданням-мінімумом якої є реінтеграція пострадянського простору під егідою Москви, ставить перед міжнародним співтовариством, в тому числі й владними елітами пострадянських країн, питання вироблення політики безпеки, що унеможливить реалізацію реваншистських планів Кремля. В цьому ми вбачаємо практичну актуальність дослідження безпекових проблем в політиці пострадянських держав Центральної Азії.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації» (затвердженої

протоколом Вченої ради Університету № 13 від 20 червня 2011 року) в контексті наукової теми Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Асоціація як новий формат відносин України з Європейським Союзом: політичний, правовий, економічний та інформаційний аспекти» (номер державної реєстрації 16БФ048-01) і наукової теми кафедри країнознавства «Проекції глобальних інтересів на пострадянському просторі» (затвердженої протоколом кафедри країнознавства № 8 від 24 березня 2016 року).

Мета роботи. Виходячи з актуальності теми дисертації, а також враховуючи недостатній ступінь її дослідження в політичній науці, автор поставила за мету здійснити комплексний аналіз політики пострадянських держав Центральної Азії щодо забезпечення безпеки в регіоні у воєнно-політичній, економічній і гуманітарній сферах.

Для реалізації мети дослідження автором визначені наступні **завдання**:

- визначити теоретичні параметри і методологічний інструментарій дослідження впливу політики пострадянських країн Центральної Азії на формування безпечного середовища в регіоні в міжнародно-політичній науці;
- з'ясувати основні загрози у військово-політичній, економічній та гуманітарній сферах, що впливають на національну безпеку держав Центральної Азії;
- проаналізувати участь пострадянських країн Центральної Азії в роботі регіональних та глобальних структур безпеки й на цій підставі визначити пріоритети країн регіону щодо забезпечення національних безпекових інтересів;
- з'ясувати вплив проблеми міждержавних кордонів в Центральній Азії на формування безпечного середовища в регіоні;
- визначити основні напрями та основні інструменти політики держав регіону в питанні забезпечення енергетичної безпеки;
- дослідити вплив гуманітарних проблем регіону, на кшталт наркотрафіку, релігійно-політичного екстремізму і тероризму, на формування безпечного середовища в Центральній Азії;
- проаналізувати політику центральноазіатських держав щодо врегулювання проблем екології і розподілу водних ресурсів в регіоні.

З урахуванням зазначеної мети і завдань дисертації **об'єктом** дослідження виступає комплекс регіональної безпеки в пострадянській Центральній Азії, а **предметом** - воєнно-політична, економічна й гуманітарна складові політики центральноазіатських держав щодо забезпечення безпеки в регіоні.

Географічні межі дослідження охоплюють пострадянський регіон Центральної Азії, в межах якого після розпаду СРСР утворилось п'ять нових незалежних держав – Киргизька Республіка, Республіка Казахстан, Республіка Таджикистан, Республіка Туркменістан і Республіка Узбекистан.

Методи дослідження визначені його метою та завданнями. Теоретико-методологічною основою дисертації є загальнонаукові принципи системності, історизму, плюралізму, всебічності, цілісності та об'єктивності пізнання. З метою забезпечення реалізації цих принципів використано загальнонаукові методи (аналіз,

синтез, індукція, дедукція), а також методи системно-структурного, системно-функціонального, політологічного та історичного аналізу.

Методи аналізу і синтезу сприяли формуванню комплексного уявлення про предмет дослідження, а методи індукції та дедукції дозволили перейти від одиничних фактів до загальних положень і поширити загальні висновки на конкретні аспекти досліджуваного предмета. Використання методів порівняння і аналогії дозволили нам провести логічні паралелі між окремими подіями і процесами. Натомість метод комплексного критичного аналізу різноманітних джерел сприяв формулюванню висновків дисертації.

Системно-структурний та системно-функціональний методи в рамках системного підходу дозволили комплексно дослідити внутрішню структуру регіону, а також механізми створення безпекового середовища в регіоні. Історичний аналіз використовувався для з'ясування історичних причин і закономірностей розвитку відносин між пострадянськими державами Центральної Азії. Метод ретроспективного аналізу дозволив визначити проблеми безпеки регіону в їх історичній генезі. За допомогою методу причинно-наслідкового аналізу були визначені причини, що спонукають пострадянські держави Центральної Азії активно співпрацювати в безпековій сфері.

Порівняльний та історичний методи дали змогу з'ясувати основні загрози національній безпеці пострадянських країн Центральної Азії у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, що дозволило простежити причини виникнення безпекових викликів та їх генезу. Загальнонауковий метод сходження від абстрактного до конкретного дав можливість з'ясувати основні групи загроз національній безпеці країн регіону та визначити специфіку кожної з них. Метод побудови сценаріїв дозволив спрогнозувати можливі варіанти розвитку безпекової ситуації в пострадянській Центральній Азії. Метод вивчення документів було використано для аналізу змісту міжнародних та міждержавних договорів, заяв вищих посадових осіб, протокольних рішень тощо з питань створення безпекового середовища в Центральній Азії, що дозволило проаналізувати найбільш ймовірні моделі формування регіональної системи безпеки в пострадянській Центральній Азії.

Хронологічний метод (опис явищ та подій у часовій послідовності) та історико-генетичний (встановлення генетичних зв'язків між подіями, що відбуваються) дали можливість простежити загальну динаміку трансформації середовища безпеки пострадянських держав Центральної Азії у зв'язку зі зміною міжнародної ситуації. Принцип об'єктивності використано для з'ясування чинників, що впливають на міждержавні відносини країн регіону. Застосування проблемно-хронологічного та логічного (системно-структурного) аналізу дозволило охарактеризувати основні пріоритети національної безпеки країн Центральної Азії та з'ясувати ступінь впливу проблем безпеки на міждержавні відносини країн регіону.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що у дисертації вперше в українській міжнародно-політичній науці комплексно досліджена політика пострадянських держав Центральної Азії щодо забезпечення безпеки в регіоні у воєнно-політичній, економічній і гуманітарній сферах.

У процесі дослідження одержано наукові результати, що містять наукову новизну і характеризують особистий внесок автора в розробку окреслених проблем:

Вперше:

- визначено комплекс дипломатичних, воєнно-політичних, економічних та інформаційних заходів пострадянських держав Центральної Азії щодо забезпечення безпеки в регіоні;
- проаналізовано еволюцію підходів урядів центральноазіатських держав щодо врегулювання актуальних проблем національної безпеки в країнах регіону;
- визначено підходи пострадянських країн Центральної Азії, провідних акторів світової політики та регіональних геополітичних потуг в питанні формування регіональної системи безпеки в Центральній Азії, що дозволило проаналізувати політику центральноазіатських держав у сфері безпеки з урахуванням максимальної кількості точок зору.

Удосконалено:

- теоретико-методологічні засади дослідження політики пострадянських країн Центральної Азії щодо забезпечення регіональної безпеки, що сприяло виявленню особливостей та специфічних рис безпекової політики країн регіону;
- положення про те, що такі провідні актори світової політики, як США, РФ і КНР, володіють достатнім арсеналом інструментів задля забезпечення безпечного середовища в Центральній Азії, однак використовують цей інструментарій передусім для вирішення прагматичних завдань, головним з яких є поширення власного впливу в центральноазійському регіоні;
- висновок, що попри наявність окремих елементів регіональної системи безпеки, повноцінне її функціонування в Центральній Азії видається довгостроковою перспективою з причини існування потенційної загрози зіткнення інтересів різних країн і коаліцій держав світу, що може мати негативні наслідки для регіону в цілому.

Набуло подальшого розвитку:

- визначення традиційних і нетрадиційних викликів національній безпеці країн центральноазіатського регіону;
- твердження, що більшість безпекових проблем у Центральній Азії беруть свій початок в часі, коли центральноазіатські республіки перебували у складі колишнього СРСР;
- положення, що територіально-прикордонні проблеми у відносинах країн Центральної Азії були штучно закладені владними структурами Радянського Союзу задля їх використання як інструменту геополітичного впливу колишньої метрополії на території національних окраїн (республік);
- твердження, що збройні конфлікти в суміжних державах безпосередньо або опосередковано впливають на ситуацію в регіоні;
- обґрунтування висновку про існування потенційної загрози переростання в екстремістські форми національної і релігійної нетерпимості процесів зростання національної самосвідомості народів регіону;
- положення про загрозу екологічних і технологічних катастроф у разі дестабілізації становища в регіоні;

- твердження про небезпеку перетворення центральноазійського регіону на великий світовий наркоринок.

Наукове значення дисертації полягає в тому, що обґрунтовані в ній наукові положення створюють додаткові умови для подальшого дослідження політики пострадянських країн Центральної Азії щодо забезпечення безпеки в регіоні в рамках загального розроблення категорії міждержавного співробітництва та конкретного вивчення впливу проблем національної безпеки країни на регіональну і міжнародну безпеку. На основі проведеного в дисертації аналізу політики пострадянських держав Центральної Азії у сфері безпеки перспективним є розвиток досліджень, пов'язаних із прогнозуванням впливу актуальних проблем безпеки регіону на міжнародні відносини у глобальному і регіональному вимірах.

Практичне використання результатів дослідження визначається його актуальністю, новизною та сукупністю положень, які виносяться на захист. Можна виділити наступні аспекти практичного значення дисертації:

- прикладний – у діяльності зовнішньополітичних та інших державних відомств України при розробленні практичних заходів протидії російській агресії в Україні; при підготовці нової концепції зовнішньої політики України, зокрема, при визначенні ефективних шляхів реалізації національних інтересів і досягнення головної зовнішньополітичної мети України – інтеграції до Європейського Союзу;

- навчальний – у процесі підготовки та викладання у вищих навчальних закладах нормативних та спеціальних курсів з міжнародних відносин і зовнішньої політики, країнознавства, проблем регіональної і глобальної безпеки; основні результати дисертації можуть бути використані при написанні курсів лекцій, навчальних посібників і підручників з дисциплін «Міжнародні відносини та зовнішня політика», «Зовнішня політика країн пострадянського простору», «Геополітичні та гео економічні інтереси у світовій політиці», «Актуальні проблеми міжнародної безпеки» тощо.

Апробація результатів дослідження. Основні висновки й тези дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові положення дисертації були оприлюднені у виступах на міжнародних науково-практичних конференціях: Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, 22 жовтня 2010 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, 16 жовтня 2011 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми міжнародних відносин» (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, 24 жовтня 2013 р.), Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна» (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, 10 квітня 2014 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Регіональна політика в контексті європейської інтеграції» (ДВНЗ

«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ, 12 вересня 2014 року), Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми міжнародних відносин (Світове співтовариство: глобальні і регіональні виклики)» (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, 16 жовтня 2014 р.), Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна» (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, 2 квітня 2015 р.), Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Шевченківська весна» (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, 7 квітня 2016 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Геостратегічні пріоритети України в політичній, економічній, правовій та інформаційній сферах» (Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, 20 жовтня 2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Розробка проблеми та основний зміст належить авторові дисертації, а у статті «The policy of the Central Asian countries (Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan) in the energy sector», надрукованій у співавторстві із науковим керівником М. С. Дорошком, особистий внесок здобувача складає 0,4 авторських аркушів.

Публікації. Результати дослідження відображені в 12 наукових публікаціях загальним обсягом 5,7 д.а., з яких 6 наукових праць опубліковані у фахових виданнях, затверджених Міністерством освіти і науки України (4,25 д.а.), та 2 (1 – у співавторстві) - у науковому виданні, зареєстрованому в міжнародній наукометричній базі Index Copernicus та 4 праці апробаційного характеру.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків і списку використаних джерел та літератури (472 найменування українською, російською й англійською мовами). Загальний обсяг дисертації становить 240 сторінок, з них основного тексту – 189 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено наукове значення роботи, розкрито її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету і завдання дослідження, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, обґрунтовано її наукову новизну, теоретичне та практичне значення, наведено інформацію про апробацію та публікації результатів дослідження.

У **першому розділі** – «*Теоретико-методологічні засади та документально-джерельна база дослідження*» – обґрунтовано понятійно-категоріальний апарат, висвітлено теоретико-методологічні засади дослідження, з'ясовано стан наукової розробки теми безпекової політики пострадянських держав Центральної Азії, здійснено огляд джерельної бази, використаної при написанні рукопису дисертації.

У сучасній міжнародно-політичній науці спостерігається істотне розширення проблемного поля поняття «безпека». Від акценту на національну безпеку дослідники перейшли до досліджень міжнародної і регіональної безпеки. Розширився і об'єкт вивчення безпеки - ним стала не тільки держава, але й суспільство, окрема людина. Стала більш складною типологія безпеки: дослідники почали аналізувати не лише військову і політичну безпеку, але й економічну, соціальну, екологічну безпеку. Поділ поняття «безпека» на складові елементи сприяв виокремленню так званих «м'яких» і «жорстких» аспектів безпеки. Засновником такого погляду на безпеку вважається британський вчений Б. Бузан, який опублікував у 1983 р. працю «Народ, держави і страх», в якій запропонував виокремити «м'які» і «жорсткі» аспекти безпеки. «М'якими» аспектами є такі, що подекуди перевершують за масштабами деструктивності «жорсткі» і включають, наприклад, економічну та духовно-культурну безпеку. «Жорсткі» – це аспекти, що відповідають традиційному розумінню безпеки, їх може бути досягнуто за допомогою військово-силових методів.

Викладені в працях Б.Бузана, О.Вевера, Г.Моргентау, Д.Фразіра та ін. дослідників загальнотеоретичні положення теорій регіональних безпекових комплексів, конструктивізму, політичного реалізму, інституціоналізму тощо дозволили визначити актуальні проблеми безпеки, що їх вирішують пострадянські країни центральноазіатського регіону після проголошення незалежності у 1991 р. Відтак спільними зовнішніми викликами для національної безпеки країн регіону визначено збройні конфлікти в суміжних державах і потенційну загрозу зіткнення в регіоні інтересів різних країн і коаліцій держав світу. Основними викликами внутрішньорегіонального характеру стали: високий рівень корумпованості органів влади і управління держав Центральної Азії; невирішені територіально-прикордонні проблеми між новими незалежними державами; небезпека поширення ісламського фундаменталізму; загроза екологічних і технологічних катастроф; високий рівень бідності і маргіналізації населення в умовах складної соціально-економічної ситуації, що підштовхує до незаконної діяльності з розповсюдження і транспортування наркотиків; діяльність усередині регіону терористичних і екстремістських організацій, що отримують доходи з наркобізнесу; недостатня взаємодія країн регіону з означеної проблеми.

Необхідною та важливою передумовою повного і об'єктивного дослідження впливу проблем безпеки на міждержавні відносини пострадянських країн Центральної Азії стало використання сучасного методологічного інструментарію дослідження, а саме: загальнонаукових (аналізу і синтезу, індукції та дедукції, порівняння і аналогії, комплексного критичного аналізу), політологічних та спеціальних методів дослідження. Використані в дисертації методи та підходи дали змогу сформувати єдину методологічну базу та реалізувати принципи наукової об'єктивності та повноти дослідження.

Дослідженню безпекових проблем в політиці пострадянських держав Центральної Азії приділяють значну увагу чимало вітчизняних учених, аналітиків та політологів, серед яких В. Гусаков, Д. Дорофєєв, М. Дорошко, Р. Жангожа, Б. Левик, Т. Ляшенко, О. Майборода, В. Орлик, Б. Парахонський, Г. Перепелиця, І. Ткаченко,

С. Шергін та ін. Попри це, безпековим проблемам в Центральній Азії приділена незначна увага, а її актуальні аспекти досліджуються в контексті інших політичних проблем регіону.

Значну допомогу автору при аналізі безпекової політики центральноазіатських республік колишнього СРСР надали праці західних вчених. У працях Г. Фулера, Р. Данройтера, Г. Крічлоу, М. Олкот вже на початку 1990-х рр. були чітко визначені основні безпекові виклики для країн Центральної Азії. Значне місце в дослідженнях західних авторів займає тема зовнішнього впливу на формування безпекового середовища в пострадянській Центральній Азії, передусім з боку США. Вагомий внесок у дослідження американської стратегії в Центральній Азії зробив С.Бланк. Він проаналізував важливість стратегічного та військового потенціалу Центральної Азії, його ресурсну базу, й на цій підставі дійшов висновку, що передусім ці чинники визначають інтерес до країн регіону з боку США та інших глобальних і регіональних потуг.

Стратегічне значення Центральної Азії з військової та безпекової точок зору досліджують західні вчені Р. Менон, Н. Макфарлейн, Л. Ліфан, Д. Шиву, С. Корнелл, Р. Саттер та ін. Їх праці присвячені становленню Центральної Азії як важливого складника зовнішньої політики США на початку ХХІ ст., значенню американської присутності в регіоні для боротьби з міжнародним тероризмом, облаштуванню військових баз в Узбекистані, Таджикистані та Киргизстані як платформ для боротьби з Аль-Каїдою та Талібаном, розвитку співробітництва офіційного Вашингтону з правлячими верхівками центральноазіатських держав з питань безпеки, антитерористичних заходів та контролю над озброєнням.

Вагомий внесок у дослідження проблем безпеки пострадянських держав Центральної Азії зробили науковці цих країн У. Касенов, О. Князев, М. Лаумулін, К. Сироєжкін, Б. Султанов, їх російські колеги А. Баранов, Р. Гумеров, А. Казанцев, В. Парамонов, А. Строков, О. Столповський та ін. Втім, своєрідне лідерство у науковому опрацюванні теми регіональної безпеки в Центральній Азії належить киргизьким науковцям: з - понад 10 дисертаційних досліджень з цієї тематики, захищених у 2001-2011 рр., киргизькі вчені підготували вісім кандидатських дисертацій, автори яких аналізують транснаціональні і транскордонні загрози безпеці країн регіону, основні засади формування системи регіональної безпеки, вплив ісламського чинника на формування системи безпеки в Центральній Азії тощо.

Проведений аналіз стану дослідження проблеми переконав нас у тому, що політика країн Центральної Азії щодо забезпечення безпеки в регіоні досліджена не повною мірою, зокрема є потреба у проведенні комплексного наукового аналізу обраної теми. Всебічне дослідження безпекової політики країн регіону дозволить з'ясувати ступінь впливу зовнішніх чинників на безпеку в регіоні, накреслити шляхи забезпечення безпеки в Центральній Азії, виробити механізми взаємодії країн регіону у воєнно-політичній, економічній та гуманітарній сферах.

Джерельну базу дисертації становлять опубліковані та неопубліковані документи й матеріали, офіційні державні та міжнародні акти, свідчення очевидців досліджуваних подій. Документальну основу для аналізу безпекової політики

пострадянських країн Центральної Азії склали, передусім, чинні міжнародні договори, міжурядові й міжвідомчі угоди, інші документи.

Важливою складовою джерельної бази дослідження є блок матеріалів періодичної преси, зокрема, матеріали вітчизняної і зарубіжної періодики, урядових і неурядових видань.

Опрацювання документально-джерельної бази дисертації показало, що вона є репрезентативною і сприяє всебічному й об'єктивному дослідженню політики держав Центральної Азії із забезпечення безпеки в регіоні. Аналіз концептуальних зовнішньополітичних документів країн Центральної Азії допоміг визначити актуальні загрози регіональній безпеці.

Водночас аналіз документів і джерел з даної проблеми переконали нас у тому, що попри багатий фактичний матеріал і ґрунтовну джерельну базу, тема безпекової політики пострадянських держав Центральної Азії не стала предметом комплексного наукового дослідження.

У другому розділі – *«Формування структури регіональної безпеки в пострадянській Центральній Азії»* – визначені концептуальні засади політики безпеки нових незалежних держав Центральної Азії, з'ясовано передумови та причини активізації інтеграційних процесів щодо створення системи регіональної безпеки в Центральній Азії, визначені місце і роль регіональних та глобальних структур безпеки у формуванні центральноазіатського комплексу безпеки, зроблено спробу відповісти на питання про причини невисокої ефективності інтеграційних об'єднань країн регіону у сфері безпеки в Центральній Азії.

Аналіз концептуальних документів у сфері безпеки держав регіону показав наявність у кожній держави власного переліку основних загроз і способів протидії їм. Якщо для Таджикистану актуальними загрозами є екстремізм, тероризм і наркотрафік, то в Киргизстані це енергетична залежність. Для Туркменістану, а особливо Узбекистану, характерними рисами є військово-політична орієнтація безпекових концепцій. Відрізняються й підходи країн Центральної Азії до участі в міжнародних угодах і колективних зусиллях міжнародних організацій, а також їх ставлення до розміщення на своїй території військових баз іноземних держав і використання власної території для транспортування озброєння інших держав у треті країни.

З'ясування причин інтенсивної співпраці країн регіону в питанні формування інтеграційних об'єднань у сфері безпеки, дозволило нам зробити висновок про те, що інтеграційні процеси в Центральній Азії зумовлені необхідністю збереження єдиної регіональної енергетичної, транспортної та водно-господарської системи, а також потребою мінімізувати конфліктний потенціал між державами задля спільного використання інфраструктури регіону. Також інтеграція в Центральній Азії мала стати своєрідною відповіддю колишніх радянських республік на фактичну «втечу» Росії з регіону.

Аналіз економічної співпраці пострадянських держав Центральної Азії переконав нас у тому, що більш тісна економічна взаємодія країн регіону є наразі проблематичною передусім тому, що свою основну економічну вигоду всі пострадянські країни регіону вбачають в торгівлі на зовнішніх ринках. Спроби

створити в Центральній Азії зону вільної або полегшеної торгівлі - в рамках Митного союзу, ЄврАзЕС – залишаються нереалізованими, оскільки «правила гри» не уніфіковані, а процедури митного оформлення в країнах настільки ускладнені, що це неодмінно призводить до корупції. Взагалі, стан митних відносин та режим внутрішньорегіональних кордонів, які наочно демонструють загальну дисгармонію у відносинах, є однією з головних проблем на шляху регіонального співробітництва. Основними причинами такого стану є збереження обмежень у режимі вільної торгівлі, відсутність координації в торговельних операціях щодо третіх країн, відсутність системи колективних заходів захисту тощо.

Відтак, усі спроби окремих країн регіону (передусім Казахстану і Киргизстану) створити дієву систему регіональної безпеки зазвичай наштовхуються на політичні та економічні перепони, викликані як суб'єктивними факторами, зумовленими високим рівнем персоніфікації прийнятих рішень, так і низкою об'єктивних економічних чинників, що несуть потенційні і реальні ризики для економіки країн регіону. «Пріоритет незалежності», який декларують більшість пострадянських країн Центральної Азії, став абсолютом для їх зовнішньої політики. Так, Узбекистан віддає перевагу двостороннім міждержавним відносинам, натомість Киргизстан і Таджикистан, які не відмовляються від участі в багатосторонніх об'єднаннях, по суті, також можуть спиратися тільки на конкретні двосторонні угоди зі своїми регіональними сусідами та поза регіональними гравцями. Туркменістан від початку незалежності зробив ставку на прагматичні двосторонні зв'язки і політику нейтралітету. Навіть Казахстан, який регулярно закликає сусідні країни до регіональної співпраці, фактично також рухається у фарватері двосторонніх домовленостей з країнами Центральної Азії. Попри це, головною причиною більшості невирішених безпекових проблем в регіоні є відсутність мотивації і політичної волі до поглибленої міждержавної взаємодії в середовищі політичних еліт країн регіону.

У третьому розділі – *«Політика пострадянських центральноазійських держав щодо подолання традиційних загроз безпеки»* – досліджено вплив проблеми кордонів на міждержавні відносини країн регіону, з'ясовано підходи держав Центральної Азії щодо вирішення проблеми нерозповсюдження зброї масового знищення, показано вплив енергетичного потенціалу країн регіону на їх геополітичну й гео економічну орієнтацію, проаналізовано політику пострадянських країн Центральної Азії в енергетичній сфері, вплив на безпеку країн регіону проблеми використання водних ресурсів.

Історія визначення територіальних меж колишніх союзних республік Середньої Азії і ключових етнічних груп в них переконала нас в тому, що саме територіальне розмежування, проведене радянською владою у 1920-1930-ті рр., стало причиною окремих міждержавних і міжетнічних непорозумінь нових незалежних держав після розпаду СРСР у 1991 р. Водночас зауважимо, що уникнути багатьох міждержавних конфліктів дозволила згода владних еліт країн регіону в 1991 році визнати державними колишні адміністративні кордони СРСР між республіками. Саме цей консенсус став основою для конкретної роботи з делімітації та демаркації державних кордонів між країнами-сусідами. Разом з тим, проблема кордонів в

регіоні наразі є актуальною, свідченням чому є нерегульовані прикордонні питання у Ферганській долині, де пролягає лінія державного кордону між Узбекистаном, Таджикистаном і Киргизією.

Прикладом взаємодії центральноазіатських держав у сфері безпеки є їх підхід до вирішення проблеми нерозповсюдження зброї масового знищення, заборони випробування ядерної зброї, виготовлення і випробування біологічної і хімічної зброї.

З'ясування енергетичного потенціалу пострадянських країн Центральної Азії дозволило дійти висновку, що країни регіону володіють значною і диверсифікованою, хоча і нерівномірно розподіленою територією регіону, ресурсною базою. Еліти Казахстану, Туркменістану і Узбекистану прагнуть конвертувати збільшену увагу до енергетичної сфери з боку країн Заходу, РФ, КНР й інших гравців у більш вигідні умови політичного та економічного діалогу, підтримку своєї політики та легітимації режимів, зростання інвестицій і т.д. Основним результатом політики цих країн стала реалізація енерготранспортних проектів для експорту нафти і газу з Центральної Азії і Каспію.

Дослідження впливу проблеми використання водних ресурсів на безпеку в регіоні показало, що «водне питання» є вагомим чинником міждержавних відносин і регіональної безпеки в Центральній Азії. Відмінність у підходах пострадянських держав Центральної Азії з управління транскордонними водними ресурсами регіону виступає одним з основних факторів, що ускладнюють регіональне співробітництво. Оскільки в Центральній Азії вже мали місце локальні внутрішньодержавні і міжнаціональні конфлікти з приводу води, що супроводжувалися людськими жертвами, можна висловити припущення, що зростання попиту на водні ресурси, на тлі їх виснаження, провокуватиме дестабілізацію політичних відносин в регіоні доти, доки є відсутнім механізм спільного управління транскордонними водними ресурсами.

У четвертому розділі – *«Боротьба з нетрадиційними загрозами безпеки в політиці пострадянських держав Центральної Азії»* - аналізуються політика пострадянських держав Центральної Азії у боротьбі з релігійним екстремізмом та проявами міжетнічної ворожнечі, конкретні заходи влади центральноазіатських держав щодо протидії нелегальній міграції, транскордонній злочинності та наркоторгівлі, з'ясовуються механізми взаємодії пострадянських держав Центральної Азії щодо вирішення екологічних проблем в регіоні.

Загроза релігійного екстремізму в Центральній Азії поставила на порядок денний урядів країн регіону вироблення політики, що унеможливила би діяльність ісламських релігійно-політичних формувань радикального спрямування, націлена на зміну суспільно-політичного устрою держав регіону і створення тут Ісламського Халіфату. Так, наприклад, спільним викликом для безпеки центральноазіатського регіону стала діяльність організації «Ісламська держава Іраку і Леванту» (ІДІЛ). Влада країн регіону усвідомлює ризики і загрози, пов'язані зі зростанням числа прихильників цієї організації, однак спільного плану щодо протидії даній загрози у країн регіону наразі немає.

Натомість загроза поширення релігійного екстремізму стала приводом для згуртування населення країн регіону, підтримку ним дій влади. Особливу роль при формуванні такого підходу зіграла громадянська війна в Таджикистані, до якої апелюють усі лідери пострадянських країн Центральної Азії, намагаючись показати, до чого призводить надмірна демократизація. Як наслідок - загрозу релігійного екстремізму влада держав регіону використала як привід у боротьбі з політичною опозицією. У зв'язку з чим автор робить припущення, що реальна загроза поширення ісламського фундаменталізму в країнах Центральної Азії часто перебільшується, щоб виправдати спроби обмеження громадянських прав і свобод, а також отримати додаткові кошти від західних держав-донорів.

Серйозним викликом для національної безпеки країн центральноазіатського регіону залишаються міжетнічні проблеми, що значно загострились після розпаду СРСР і проголошення незалежності п'ятьма колишніми радянськими республіками Центральної Азії. За час, що минув після розпаду СРСР, в регіоні опрацьовано дві моделі вирішення міжетнічних проблем – мирна (Казахстан, Туркменістан) і конфліктна (Киргизстан, Узбекистан, Таджикистан). Деякі західні дослідники (Н.Мегоран, Д.Хершоу та ін.) вбачають вирішення міжетнічних проблем в регіоні в активізації діяльності міжнародних організацій.

Попри своє очевидне значення, реального впливу на зовнішню політику держав Центральної Азії міжетнічні відносини не мають, а пов'язані вони в першу чергу з проблемою кордонів, економічними і геополітичними питаннями. Проте на території центральноазіатського регіону можна виділити потенційне вогнище зіткнення зовнішньополітичних інтересів – Ферганську долину, яка має значний конфліктний потенціал.

Аналіз ситуації у сфері екологічної безпеки в пострадянських країнах Центральної Азії показав, що в регіоні існують дуже серйозні екологічні виклики. Вони є транскордонними, соціально та економічно обумовленими й пов'язані не лише з антропогенним фактором, а й з особливістю географії регіону. Екологічні проблеми впливають на соціально-економічний розвиток країн і, відповідно, на всю систему регіональної безпеки в Центральній Азії. Тому їх вирішення зовнішньополітичними засобами здатне значно покращити екологічну ситуацію в регіоні і сприяти регіональній безпеці.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження основних аспектів безпекової політики пострадянських держав Центральної Азії було зроблено наступні висновки:

Теоретичне осмислення та систематизація основних концептуально-методологічних підходів у вивченні проблеми безпеки дають підстави стверджувати, що поняття безпеки розглядається дослідниками не як «об'єктивна» реальність, а як сукупність механізмів і заходів, необхідних для її досягнення, позаяк зросли і стали різноманітними загрози безпеки, які перестали носити державоцентричний характер. Подібна зміна поняття «безпека» пов'язана з еволюцією міжнародних відносин у постбіполярну добу.

Зміна акцентів дослідників з традиційних загроз безпеці держави (загрози суверенітету, територіальній цілісності, військові конфлікти тощо) на нетрадиційні (безпека людини, клімату, навколишнього середовища) свідчить про появу нового напрямку досліджень проблем безпеки - соціології безпеки. Запропонований чільними представниками цього напрямку Б.Бузаном та О.Вевером методологічний інструментарій дозволяє розглядати проблеми безпеки не лише на національному, а й на регіональному та глобальному рівнях. Відтак регіональна безпека стає складовою частиною всієї системи міжнародної безпеки.

2. Аналіз концепцій національної безпеки пострадянських центральноазіатських держав дозволив визначити транснаціональні і транскордонні, традиційні і нетрадиційні загрози для регіональної безпеки. Характерно, що текст жодної з концепцій національної безпеки пострадянських держав Центральної Азії не містить положення про те, що однією із загроз національній безпеці країн регіону є політика Російської Федерації, спрямована на реінтеграцію пострадянського простору під зверхністю Москви. Вважаємо, що владі Казахстану, Киргизії і Таджикистану не варто тішити себе ілюзіями спільного членства в ОДКБ і Євразійському союзу, а слід розуміти, що в зоні безпосередньої «гібридної загрози» від Росії перебувають не тільки Україна, Грузія та країни Балтії, а й усі сусіди Росії з ОДКБ. У зв'язку з чим постає нагальна потреба у розбудові ефективних, сучасних та боєздатних збройних сил, які зуміють стримати мілітаристські пориви Москви.

Також дослідження безпекової політики країн Центральної Азії показало, що найважливішим джерелом загроз і викликів національній безпеці виступають не зовнішні чинники, а внутрішнє становище, яке породжує внутрішні проблеми, посилює зовнішні негативні фактори й ускладнює протидію їм.

3. Дослідження участі пострадянських країн Центральної Азії в роботі регіональних та глобальних структур безпеки дозволив визначити пріоритети країн регіону щодо забезпечення національних безпекових інтересів. Водночас маємо констатувати, що центральноазіатським інтеграційним об'єднанням не вдалося досягти поставлених цілей головним чином тому, що п'ять пострадянських держав регіону все ще не сприймають себе єдиним цілим. Відтак держави Центральної Азії зацікавлені у створенні системи колективної безпеки в регіоні за участю ОДКБ, ШОС тощо, які розглядаються в якості основних елементів цієї системи. Ці організації покликані забезпечити розвиток процесів регіональної інтеграції за різними напрямами, включаючи безпеку адже процесу інтеграції немає альтернативи, перш за все в таких галузях, як створення єдиного ринку в Центральній Азії, забезпечення регіональної безпеки, регулювання проблем міграції або водокористування.

Зважаючи на те, що з точки зору геополітики Центральна Азія є простором, який відокремлює життєві центри двох великих ядерних держав – РФ і Китаю і де перетинаються геополітичні інтереси провідних міжнародних та регіональних акторів, нові незалежні держави Центральної Азії задля зміцнення державності об'єктивно приречені на проведення компліментарної зовнішньої та безпекової політики на кшталт тієї, що її прагне реалізувати Казахстан.

Водночас у ситуації, коли збалансована схема тяжінь і рівноваг країн регіону ще не склалася, а значить вірогідним є зіткнення глобальних інтересів великих держав у боротьбі за домінування в регіоні, владній верхівці центральноазіатських країн більшу увагу варто приділити процесам консолідації та інтеграції країн регіону, попри внутрішні суперечності між новими державами, боротьбу за регіональне лідерство тощо. Саме в цьому полягає консолідований національний інтерес нових незалежних держав регіону, що виступає як протидія загрозі російського геополітичного реваншу.

4. Аналіз впливу проблеми міждержавних кордонів в Центральній Азії на формування безпечного середовища в регіоні показав, що основною тенденцією стану та динаміки безпекової ситуації у Центральній Азії є обмежений прогрес у вирішенні питань спірних територій та уникнення будь-яких серйозних військових конфліктів, пов'язаних з прикордонними суперечками. Країни регіону дещо заморозили питання демаркації, що дозволяє стверджувати: його подальше розв'язання буде тривалим процесом. У той час, як прямий військовий конфлікт через спірну територію здається малоімовірним, значною мірою, через мінливий потенціал збройних сил республік, напруженість на кордонах є чималою загрозою для живлення іншого роду протистоянь: топографічних, ресурсних, міжкланових та міжособистісних за лідерство. Це, безумовно, призводить до негативного феномену – фрагментації регіону Центральної Азії.

Незалежність після розпаду СРСР не принесла відкритості, тісної співпраці і сильних регіональних зв'язків, як на те сподівалися. Замість цього багато країн стали більш замкнутими, із жорстким прикордонним контролем, візовим режимом, зростаючою конфліктністю етнічних меншин і часто антагоністичними зусиллями з демаркації території. Більшість з цих кроків були прийняті в ім'я національної безпеки, адже, дійсно, є реальні, невідкладні причини для створення прикордонного контролю та демаркації кордонів: проходження Північного коридору транспортування наркотиків, контрабанда, ісламський екстремізм, розв'язання «Великої гри» найвпливовішими міжнародними акторами за лідерство у регіоні. Проте те, яким чином ці елементи управління були введені в дію, створює додаткову небезпеку соціальної напруженості.

5. Аналіз діяльності владних структур країн центральноазіатського регіону у забезпеченні енергетичної безпеки показав, що основні зусилля держав Центральної Азії спрямовані на збільшення обсягів видобування стратегічних сировинних ресурсів та їх транспортування на світові ринки через трубопровідну систему колишнього СРСР і новозбудовані магістралі.

Зростання ролі Китаю в Центральній Азії є однією з найбільш масштабних тенденцій регіональної енергетичної геополітики, основним двигуном дій якого в Центральній Азії залишається ініціатива «Один пояс і один шлях» - регіон є першою зупинкою на «Економічному поясі Шовкового шляху», який є ідеологічним пріоритетом Пекіна. Тим не менш, Китай продовжує декларувати першорядну роль Росії в Центральній Азії. Відкритим питанням для урядів країн Центральної Азії залишається те, якою мірою вони зможуть впливати на Пекін для максимізації вигод

від економічної співпраці, а також більш активне залучення КНР до участі у вирішенні питань регіональної безпеки.

6. Серед специфічних регіональних загроз в Центральній Азії вагоме місце посідає проблема розподілу водних ресурсів. З розпадом СРСР Сирдар'я, Амудар'я, Зарафшан, Талас та інші внутрішні води ЦАР набули статусу міжнародних річок і перетворилися на об'єкт міждержавних відносин. Відповідно, питання правового регулювання експлуатації водосховищ, збереження водноенергетичного балансу та охорони навколишнього середовища або забезпечення регіональної екологічної безпеки вийшли за рамки національного законодавства.

Наразі наявність різних, часто діаметрально протилежних, національних інтересів держав Центральної Азії з управління транскордонними водними ресурсами регіону виступає одним із основних чинників, що ускладнюють регіональне співробітництво. Відмінність у позиціях сторін виникає, головним чином, між державами пониззя (Казахстаном, Туркменістаном і Узбекистаном) і верхів'я (Киргизстаном і Таджикистаном). Предметом суперечки є питання ефективності чинних регіональних водних інститутів та перспективи створення нових, меж та дій міжнародно-правових угод, експлуатація водогосподарських об'єктів. Функціонування наявних міждержавних інституцій, зокрема Міждержавної координаційної водогосподарської комісії в Центральній Азії, є наразі недостатньо ефективним. Підтвердженням цьому стали локальні внутрішньодержавні і міжнаціональні конфлікти з приводу розподілу водних ресурсів, що завершувались зазвичай трагічно. У зв'язку з цим можна висловити припущення, що зростання попиту на водні ресурси на тлі їх виснаження постійно провокуватиме дестабілізацію політичних відносин в регіоні при відсутності механізму врегулювання міждержавних суперечок і системи спільного управління транскордонними водними ресурсами.

7. Аналіз основних напрямів діяльності урядів держав Центральної Азії у сфері протидії незаконному виробництву та транспортуванню наркотичних засобів, а також поширенню ісламського фундаменталізму показав, що важливим чинником, що впливає на безпеку в регіоні, є існування наркотрафіку з Афганістану через країни Центральної Азії до РФ та Європи. Успішна боротьба з наркозлочинністю можлива лише за умови багатостороннього міждержавного співробітництва. Тому центральноазіатські країни налагоджують співробітництво у цій сфері як між собою, так і з ЄС, РФ та США. Однак ефективність такої співпраці ускладнена важкою соціально-економічною ситуацією в більшості республік та корумпованістю державного апарату.

Складна внутрішньополітична ситуація, що склалася в країнах ЦА, є сприятливою для поширення ідей політичного ісламу, як альтернативи діючим режимам. З огляду на це зростає загроза виникнення його крайніх проявів – мусульманського екстремізму та тероризму, тому важливого значення набуває контроль за діяльністю мусульманських організацій, що використовують радикальні методи боротьби для отримання політичної влади. Релігійно-політичний екстремізм, у тому числі і в його крайніх проявах - у вигляді терористичних актів, став невід'ємним чинником громадського і політичного життя ряду держав ЦА.

Незважаючи на загострення питання активізації екстремістських рухів після виведення військ міжнародної коаліції з Афганістану та діяльності «ІДІЛ», в цілому можна констатувати, що уряди країн ЦА контролюють ситуацію щодо поширення релігійного фундаменталізму, а дана проблема є постійним питанням міжнародної співпраці в регіоні.

На нашу думку, боротьба з наркотрафіком, екстремізмом або тероризмом є лише боротьбою з наслідком явищ, які мають глибше коріння і причини внутрішньодержавного характеру. Для збільшення ефективності боротьби проти цього явища необхідні комплексні програми на всіх рівнях і, в першу чергу, покращення економічної ситуації в регіоні.

Отже, дослідження політики центральноазіатських держав у сфері безпеки показало, що тероризм, наркотрафік, неконтрольована міграція, екологічні проблеми, ймовірність порушення режиму нерозповсюдження засобів масового знищення, а, головним чином, порушення усталених принципів і засад світового порядку, на кшталт гібридної війни РФ проти України, за масштабом проявів і наслідками впливу здатні серйозно трансформувати міжнародні відносини та вплинути на подальший розвиток світу. Ключова роль у їх подоланні відведена універсальним міжнародним організаціям та регіональним об'єднанням, що наразі прагнуть надати керованості глобальним процесам. Водночас велика відповідальність за стан міжнародної безпеки покладається на провідних акторів світової політики, що дедалі частіше звертають свої погляди до регіонів, які довго вважались периферійними. Одним із них є Центральна Азія - регіон, який переживає фундаментальний геополітичний зсув, результатом якого стануть нові ролі Китаю, Європи, Ірану, Росії, Південної Азії і США і нові відносини з ними.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Волошенко І.О. Інтереси та політика КНР щодо пострадянських країн Центральної Азії / І.О. Волошенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2010. – Вип. 90, (ч.1). – С.91-93.

2. Волошенко І.О. Неврегульованість кордонів між країнами Центральної Азії як джерело регіональної конфліктогенності / І.О. Волошенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2010. – Вип.94. – Ч.ІІ. – С. 82-89.

3. Волошенко І.О. Проблема наркотрафіку в пострадянських країнах Центральної Азії / І.О. Волошенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2011. – Вип.101. – Ч.І. – С. 23-31.

4. Волошенко І.О. Вплив Російської Федерації на забезпечення обороноздатності пострадянських держав Центральної Азії / І.О. Волошенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2013. – Вип.117. – Ч.ІІ. – С. 37-47.

5. Волошенко І.О. Концептуально-теоретичні засади дослідження проблем національної і міжнародної безпеки / І.О. Волошенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2014. – Вип.118. – Ч.І. – С. 51-59.

6. Волошенко І.О. Дослідження безпекової політики пострадянських держав Центральної Азії в українській та зарубіжній політології міжнародних відносин / І.О. Волошенко // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». – 2016. - № 12. [Електронне видання]. – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2960.

Статті у фахових виданнях, зареєстрованих в міжнародних наукометричних базах:

7. Волошенко І.О. Екологічні проблеми у зовнішній політиці пострадянських держав Центральної Азії / І.О. Волошенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2015. – Вип.126. – Ч.І. – С. 35-43.

8. Voloshenko I.O. The policy of the Central Asian countries (Kazakhstan, Turkmenistan and Uzbekistan) in the energy sector / I.O. Voloshenko, M.S.Doroshko // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2016. – Вип.129. – С. 4-15 (особистий внесок автора – 0,4 авторських аркушів).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

9. Волошенко І.О. Неврегульованість кордонів між країнами Центральної Азії як джерело регіональної конфліктогенності / І.О. Волошенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2011.- Вип. 98, (ч.1). – С.75-77.

10. Волошенко І.О. Економічний вплив КНР на пострадянські держави Центральної Азії / І.О. Волошенко // Матеріали круглого столу «Центри сили» в світовій економіці. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2013. – С.33-35.

11. Волошенко І.О. Геополітичні інтереси світових центрів сили в Центральній Азії / І.О. Волошенко // Геостратегічні пріоритети України в політичній, економічній,

правовій та інформаційній сферах: Матеріали міжнародної наукової конференції. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2015. – С.287-289.

12. Волошенко І.О. Політика пострадянських держав Центральної Азії щодо забезпечення безпеки в регіоні: інституційний аспект / І.О. Волошенко // Геостратегічні пріоритети України в політичній, економічній, правовій та інформаційній сферах: Матеріали міжнародної наукової конференції. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2016. – С.165-168.

АНОТАЦІЯ

Волошенко І.О. Безпекова політика пострадянських держав Центральної Азії. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. - Київ, 2017.

В дисертації комплексно досліджено політику пострадянських держав Центральної Азії щодо забезпечення безпеки в регіоні у воєнно-політичній, економічній і гуманітарній сферах. Аналіз концепцій національної безпеки пострадянських центральноазіатських держав дозволив визначити транснаціональні і транскордонні, традиційні і нетрадиційні загрози для регіональної безпеки. З'ясовано, що більшість безпекових проблем у Центральній Азії беруть свій початок в часі, коли центральноазіатські республіки перебували у складі колишнього СРСР.

Дослідження безпекової політики країн Центральної Азії показало, що найважливішим джерелом загроз і викликів національній безпеці виступають не зовнішні чинники, а внутрішнє становище, яке породжує внутрішні проблеми, посилює зовнішні негативні фактори й ускладнює протидію їм. Аналіз участі пострадянських країн Центральної Азії в роботі регіональних та глобальних структур безпеки дозволив визначити пріоритети країн регіону щодо забезпечення національних безпекових інтересів.

Аналіз впливу проблем міждержавних кордонів та розподілу водних ресурсів в Центральній Азії на формування безпечного середовища показав, що основною тенденцією є обмежений прогрес щодо їх вирішення. Дослідження енергетичної політики країн ЦА та її вплив на безпеку в регіоні продемонструвало посилення ролі КНР в Центральній Азії.

Сформульовано висновок, що попри наявність окремих елементів регіональної системи безпеки, повноцінне її функціонування в Центральній Азії видається довгостроковою перспективою з причини існування потенційної загрози зіткнення інтересів різних країн і коаліцій держав світу, що може мати негативні наслідки для регіону в цілому.

Ключові слова: пострадянські держави, Центральна Азія, центральноазіатський регіон, безпекова політика, національний інтерес, виклики, загрози, міжнародні організації, інтеграційні об'єднання.

АННОТАЦИЯ

Волошенко И.А. Политика безопасности постсоветских государств Центральной Азии. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.04 – политические проблемы международных систем и глобального развития. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. - Киев, 2017.

В диссертации комплексно исследована политика постсоветских государств Центральной Азии по обеспечению безопасности в регионе в военно-политической, экономической и гуманитарной сферах. Анализ концепций национальной безопасности постсоветских центральноазиатских государств позволил определить транснациональные и трансграничные, традиционные и нетрадиционные угрозы для региональной безопасности.

Исследование политики безопасности стран Центральной Азии показало, что важнейшим источником угроз и вызовов национальной безопасности выступают не внешние факторы, а внутреннее состояние, которое порождает внутренние проблемы, усугубляет внешние негативные факторы и затрудняет противодействие им. Анализ участия постсоветских стран Центральной Азии в работе региональных и глобальных структур безопасности позволил определить приоритеты стран региона по обеспечению национальных интересов в сфере безопасности.

Анализ влияния проблем межгосударственных границ и распределения водных ресурсов в Центральной Азии на формирование безопасной среды показал, что основной тенденцией является ограниченный прогресс по их решению. Исследование энергетической политики стран ЦА и ее влияние на безопасность в регионе продемонстрировало усиление роли КНР в Центральной Азии.

Сформулирован вывод, что, несмотря на наличие отдельных элементов региональной системы безопасности, полноценное ее функционирование в Центральной Азии представляется долгосрочной перспективой по причине существования потенциальной угрозы столкновения интересов различных стран и коалиций государств мира, что может иметь негативные последствия для региона в целом.

Ключевые слова: постсоветские государства, Центральная Азия, центральноазиатский регион, политика безопасности, национальный интерес, вызовы, угрозы, международные организации, интеграционные объединения.

ANNOTATION

Voloshenko I.O. Security policy of the post-Soviet Central Asian States - Manuscript.

Thesis for the Ph.D. Degree in Political Science, Specialty 23.00.04 - Political Problems of International Systems and Global Development. - Kyiv National Taras Shevchenko University Ministry of Education and Science of Ukraine. - Kyiv, 2017.

The thesis comprehensively investigated the policy of post-Soviet States of Central Asia to ensure security in the region in military, political, economic and humanitarian spheres. Analysis of the concepts of national security in the post-Soviet Central Asian

States allowed us to identify transnational and cross-border, traditional and non-traditional threats to regional security. It is found that most of the security issues in Central Asia originate in time when the countries of the region were part of the former Soviet Union.

Study security policies of Central Asian countries proved that the most important source of threats and challenges to national security are not external factors, but internal environment. Analysis of the participation of post-Soviet countries of Central Asia in regional and global security structures allowed to determine the priorities of the countries in the region to ensure the national interests in the security sphere.

The analysis of problem of inter-state borders in Central Asia and the formation of a secure environment in the region showed that the main trend of the state and dynamics of the security situation in Central Asia is limited progress in addressing the issues of disputed territories and the absence of any serious military conflicts related to boundary disputes. Governance of the Central Asian region in ensuring energy security showed that the main efforts of the Central Asian States aimed at increasing production of strategic raw materials and their transportation to world markets through the pipeline system of the former USSR and the newly built highway.

It is determined that one of the factors that complicate regional cooperation is the existence of different, often diametrically opposed, national interests of Central Asian States on transboundary water resources management in the region. The study of energy policies of Central Asian countries and its impact on security in the region has demonstrated the increasing role of China in Central Asia.

A conclusion is made that, despite the presence of certain elements of the regional security system, a full-fledged operation in Central Asia appears to be a long-term perspective because of existence of potential threats of collision of interests of various countries and coalitions of countries, which may have negative consequences for the region as a whole.

A study of the policy of the Central Asian States in the security sphere have shown that terrorism, drug trafficking, uncontrolled migration, environmental problems, the probability of violation of the nonproliferation regime of weapons of mass destruction, and primarily, a violation of the established principles and foundations of the world order, like the hybrid war of Russia against Ukraine, according to the scale of manifestations and consequences of exposure can profoundly transform international relations and affect the future development of the world. A key role in overcoming them reserved universal international organizations and regional associations that are now seeking to provide the manageability of global processes. At the same time a great responsibility for the state of international security rests with the leading actors of world politics that increasingly turning their attention to the regions that have long been considered as peripheral. One of them is Central Asia - a region that is experiencing a fundamental geopolitical shift, which will become the new role of China, Europe, Iran, Russia, South Asia and the United States and a new relationship with them.

Keywords: post-Soviet States, Central Asia, Central Asia region, security policy, the national interest, challenges, threats, international organizations, integration associations.

Підписано до друку 21.03.2017 р. Формат 60x84/16
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,8
Наклад 100. Зам. 278

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86
